

УДК 94 (477) (092)

DOI: 10.31651/2076-5908-2022-2-18-26

**ТЕЛЬВАК Віталій Васильович,**

доктор історичних наук, професор кафедри  
всесвітньої історії та спеціальних історичних  
дисциплін Дрогобицького державного  
педагогічного університету імені Івана Франка  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2445-968X>  
e-mail: [telvak1@yahoo.com](mailto:telvak1@yahoo.com)

**ПЕДИЧ Василь Пилипович,**

кандидат історичних наук, доцент кафедри  
суспільних наук Івано-Франківського  
національного технічного університету нафти і газу  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8942-8374>  
e-mail: [pedychwasy@gmail.com](mailto:pedychwasy@gmail.com)

### **ЧИ ВИЗИСКУВАВ М. ГРУШЕВСЬКИЙ СВОЇХ ЛЬВІВСЬКИХ УЧНІВ? СПРОБА ДЕКОНСТРУКЦІЇ ІСТОРІОГРАФІЧНОГО МІФУ**

*В статті здійснено деконструкцію історіографічного міфу про визиск М. Грушевським його львівських учнів. На багатьох прикладах доведено доброзичливе й опікунське ставлення вченого до власних вихованців, що проявлялося в невтомному науковому супроводі та підтримці в суто життєвих ситуаціях. Зроблено висновок про «батьківський» стиль ставлення М. Грушевського до молоді, яка завжди з ніететом сприймала допомогу від старшого колеги.*

***Ключові слова:** М. Грушевський, львівська історична школа, психологічний клімат, визиск, допомога.*

**Постановка проблеми.** Один із найбільш тривалих історіографічних стереотипів, пов'язаних із М. Грушевським, стосується ставлення історика до молодших колег – його вихованців у Львові та Києві. Йдеться про те, що небачену в українській культурі наукову плідність автора «Історії України-Руси» дослідники – спершу сучасники, а згодом й історіографи ХХ ст. – схильні були пояснювати чималою допомогою визначному вченому з боку представників його наукових шкіл. Власне про характер цієї допомоги – добровільно-доброзичливий чи примусово-визискувальний – і сперечаються вже понад століття симпатичні й опоненти історичної ідеології та суспільно-політичної практики Великого Українця. Вперше до цієї проблеми при аналізі феномену київської наукової школи М. Грушевського звернулася Оксана Юркова. Вона на багатьох фактах довела виняткову упередженість радянських суспільствознавців, які змальовували київського академіка «експлуататором» своїх підопічних по науково-дослідній кафедрі історії України ВУАН [1]. Нижче ми спробуємо розглянути згадану проблему на прикладі львівської школи українознавців і відтворити характер творчої співпраці вчителя та його галицьких вихованців.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** На сьогодні проблематика львівської історичної школи всебічно з'ясована в монографії В. Тельвака та В. Педича [2]. Також ці дослідники зверталися і до проблеми психологічного клімату створеного М. Грушевським українознавчого осередку в столиці галицького краю [3]. Натомість питання деконструкції міфу про визиск автором «Історії України-Русі» його львівських вихованців розглядався ними побіжно, тоді як ця проблема вимагає спеціального історіографічного осмислення. Цим і зумовлена актуальність теми нашого дослідження.

**Метою** статті є з'ясування проблеми співпраці М. Грушевського з його львівськими учнями в загальному контексті психологічного клімату галицької школи українознавців.

**Виклад основного матеріалу.** Стосовно генези міфу про визиск М. Грушевським львівських учнів відзначимо, що його витoki сягають початку ХХ ст. Наскільки про таку

делікатну тему дають підставу говорити наявні джерела, життя цьому міфу дав Степан Томашівський, який на початку березня 1909 р. переконував свого колегу по школі Миколу Залізняка в корисливості професійних порад учителя. Про цю розмову, вочевидь, вчителю повідомив сам М. Залізник. У щоденнику М. Грушевський з гіркотою відзначив: «Прикро було довідатися, що Томаш[івський] перед Залізником відраджував братися до Хмельниччини, до документів, бо я з власн[их] інтересів туди його пхаю. Але Томаш[івський] вийшов скорше і я не міг з ним поговорити» [4].

Надалі ми не зустрічаємо свідчень подібного плану ані в листах самих вихованців львівської історичної школи, ані загалом у тогочасному епістолярію. Навпаки, як самі представники школи, так і свідки тогочасної діяльності автора «Історії України-Руси» однотайно підносили його жертвність у ставленні до вихованців. Приміром, Іван Крип'якевич, називаючи вчителя «великим педагогом», на багатьох прикладах показав демократизм характеру українського професора, його невтомність у спілкуванні з «недопеченими істориками», що стало запорукою наукової продуктивності створеного ним наукового осередку. В свою чергу, Кирило Студинський у роки війни згадав про надзвичайну опіку М. Грушевського над своїми вихованцями: «[...] Приготовлював до печати початкові праці своїх учеників, доки не побачив, що вони вже самі спосібні до лету і до строго наук[ової] праці. Беріг він своїх учеників, як орел орлят, як печаливий отець своїх дітей» [4, 12].

Натомість, тема інтелектуального визиску М. Грушевським своїх учнів отримала розвиток у подальшій історіографії. Як знаємо, діаспорне українознавство, представлене здебільшого ідейними опонентами М. Грушевського, доволі критично оцінювало його наукову спадщину [5; 6; 7]. Натомість, стосовно проблеми взаємин львівського історика з молоддю домінували компліментарні до М. Грушевського оцінки свідка тих подій Миколи Чубатого, спопуляризовані Василем Ленциком. Так, Борис Крупницький твердив: «Галицька «школа» Грушевського – це майстерня, що мала допомагати шефові в його велетенській праці» [8, VII-VIII]. Але й тут, незважаючи на відчутний брак джерел, слідно спробу реанімувати визискувальні сюжети. Маємо на увазі статтю Омеляна Пріцака «У століття народин М. Грушевського». Серед іншого, у ній О. Пріцак звернувся також до проблеми особливостей комунікації М. Грушевського зі своїми молодшими колегами. На противагу численним свідченням сучасників про толерантне та товариське ставлення львівського професора до своїх молодших співробітників, дослідник категорично твердив, що «деякі риси його [М. Грушевського] особистого характеру не дали йому змоги стати ідеалом організатора науки. [...] Він був дуже тяжкою людиною в співжитті, автократичної вдачі, хоч «ліберал» та демократ з переконання, несправедливий, не шанував дрібної мозолистої праці» [9, 226–227] (підкреслення наше – авт.). Помітно брутальніше цей сюжет відсутності поваги до праці інших у своїх знаних мемуарах «Іван Франко і його родина. Спомини» розгорнула Ганна Франко-Ключко.

В радянській науці тема експлуатації М. Грушевським своїх вихованців стала ще одним сюжетом морального шельмування вченого. Там, де неможливо було оминати факту існування львівської історичної школи, радянські дослідники вдавалися до профанації впливу М. Грушевського на молодь, а нерідко навіть натякали на корисливість його дій як керівника дослідницького колективу. Тут, вочевидь, давався взнаки власний сумний досвід спілкування з старшими колегами. Прикладом може бути уривок з книги Леоніда Коваленка: «На кошти Наукового товариства ім. Т. Шевченка (НТШ) він створив в Львові групу істориків, яка під його керівництвом підбирала і систематизувала відповідні матеріали. Та на титульних сторінках він ставив своє прізвище не як редактора, а як автора. Отже, його волюнтаризм проявився навіть у таких деталях» [10, 106].

В історіографії останнього тридцятиліття тема експлуатації здебільшого виникала в контексті подолання спопуляризованого радянським українознавством стереотипу. Дослідники слушно зауважували, що М. Грушевський, як і будь-який інший творець наукової школи, давав своїм учням дослідження в руслі власної наукової програми, оплачуючи її відповідно до встановлених Виділом НТШ тарифів. Також неодмінно підносилася значна жертвність історика, який не шкодував часу для роботи з учнями. При цьому дослідники зосереджуються не тільки на зрозумілих впливах видатного історика на своїх молодших

колег, але й, що не менш важливо, реконструюють процес посиленої допомоги галицьких істориків своєму наставнику в його численних наукових та громадських починаннях, наголошують на солідарній праці представників львівської школи з розбудови всіх сегментів українського руху, взаємодопомозі у вирішенні різнопланових питань.

Поряд із цим, деякі охочі до сенсацій наші колеги надалі схильні повертатися до визискувального дискурсу. При цьому нестача джерел сміливо компенсується фантазією. Тут найбільш шокуючим є твердження Ірини Колесник, яка до тези про експлуатацію працею додає фінансовий визиск: «В українській академічній повсякденності об'єктом звинувачень у хабарництві став М. Грушевський з боку учнів, представників його наукової школи у Львові» [11, 70].

Тепер спробуємо формалізувати цю проблему і почнемо з дефініції. Отже, визиском вважається привласнення результатів праці іншої людини без обміну або з наданням взамін товарів (послуг, грошей), вартість яких менше, ніж вартість, створена працею цієї людини за робочий час. І тут ми маємо підстави говорити про відсутність жодних ознак визиску, адже всі наукові доручення, що їх М. Грушевський давав своїм вихованцям, були частиною наукової програми, яка приймалася Археографічною комісією та затверджувалася Виділом НТШ. На реалізацію цієї програми виділялися певні кошти, визначалися розміри добових і оплати пошукової праці. Ці суми були визначені заздалегідь, про що чудово знали співробітники Археографічної комісії, погоджуючись на такі умови. Ба більше, М. Грушевський у своїх звітах постійно нарікав на скромність оплати праці молодих членів АК, домагаючись урядових субвенцій для НТШ. М. Грушевський за будь-якої нагоди нагадував українському суспільству про ту послугу, що її своєму народу самовідданою працею робили початкуючі дослідники, «які [...] мусли не раз жертвувати насущними інтересами свого особистого життя, аби приймати участь у сій роботі» [12, VIII]. Перебуваючи у щільному епістолярному діалозі з молодими археографами, він оперативно дізнавався про фінансові труднощі і завжди полагався на їх з користю для учнів. Про це, зокрема, свідчить його листування з Іваном Джиджорою чи Мироном Кордубою.

Заощаджуючи зусилля своїх учнів, які перебували в археографічних подорожах, М. Грушевський намагався дати їм більше часу для власне пошукової праці, а не займатися роботою копіювальника. Маючи ще з часів магістерських студій добре налагоджені зв'язки в середовищі російських, польських та українських архівістів, а також створивши розгалужену мережу фахових копіювальників, учений охоче допомагав молодим працівникам АК. Як свідчить, наприклад, листування М. Грушевського, особисте знайомство голови НТШ з Іваном Каманіним та Орестом Левицьким – працівниками Київського центрального архіву давніх актів – відкривало широкі можливості для роботи львівських археографів у київських архівосховищах, адже уможливлювало отримання фахових консультацій та замовлення копій необхідних документів без зайвих формальностей. У доступі до російських архівів учням М. Грушевського сприяв його петербурзький колега Олександр Лаппо-Данилевський. Їхнє листування сповнене обговорення цих проблем.

З іншого боку, ті його учні, які відійшли від тісної співпраці з учителем, але зверталися до нього по фінансову підтримку, отримували оплачувані завдання по копіюванню необхідних для наукової програми АК НТШ документів в архівах тих міст, де вони навчалися. Так було, наприклад, з Миколою Стадником, який написав учителю розпачливого листа, в якому змалював свої злиденне існування, що навіть наштовхувало його на думки про суїцид. У відповідь М. Грушевський, відгукуючись на прохання підзаробити, залучив його до співпраці з АК НТШ, яка полягала у копіюванні різноманітних архівних матеріалів у Кракові.

Віднайдені, скопійовані та привезені учнями М. Грушевського документи формально були власністю АК НТШ і могли використовуватися керівником комісії на власний розсуд. Але саме львівський професор наполягав, щоб його вихованці надалі працювали з віднайденим документальним масивом, довівши свої знахідки до публікаторської якості у відомій серії «Жерела до історії України-Руси». Талановитий педагог та проникливий психолог, М. Грушевський зазначав: «Таке сполучення роботи збирача з роботою видавця й можливість скорого видання зібраного матеріалу дасть заохоту науковим робітникам і устереже цілий проєкт від небезпечности загрузнути в передвступних роботах, як то часто

буває» [13, 21]. До речі, така робота з підготовки документів для видання в «Жерелах до історії України-Руси» також була оплачувана з фондів НТШ за доволі високим тарифом, що було для молодих археографів серйозним фінансовим стимулом. Про це, зокрема, свідчить листування М. Кордуби з учителем у справі видання його тому.

Але й на цьому М. Грушевський не зупинявся, а підштовхував своїх учнів, щоб вони на підставі віднайденого й опрацьованого джерельного матеріалу писали наукові дослідження, які мали би стати підставою для здобуття докторату. Докторський ступінь у той час (не те, що зараз, на жаль) відкривав чималі кар'єрні перспективи, гарантуючи кращу оплату праці. Про справедливість цього твердження говорять порівняння завдань, які отримували молоді історики у рамках реалізації наукової програми АК НТШ із тематикою захищених ними докторатів. Отже, для реалізації наукової програми АК НТШ М. Грушевський залучив таких своїх учнів: І. Крип'якевича (формування козаччини – до 1640 р.), С. Томашівського та М. Кордубу (доба Хмельниччини), В. Гарасимчука (період Руїни за 1657–1665 рр.), І. Кревецького (часи П. Дорошенка), І. Джиджору (Гетьманщина в 1720–1740 рр.), Ф. Голійчука (доба П. Орлика), М. Стадника (Гадяцька угода), Д. Коренця (Виговщина), М. Залізняка (часи І. Мазепи), І. Шпитковського (Коліївщина). Як свідчить документація Львівського університету, серед згаданих археографів докторські ступені вдалося здобути С. Томашівському («Народні рухи в Галицькій Русі 1648 р.», 1904 р.), І. Крип'якевичу («Козаччина і Баторієві вольності», 1911 р.), В. Гарасимчуку («Виговський і Юрій Хмельницький», 1912 р.), І. Джиджорі («Економічна політика російського правительства супроти України в 1710–1730 р.», 1912 р.), І. Шпитковському («Матеріали до історії Коліївщини – Мемуари ржищівського тринітарія і Завроцького», 1914 р.). Бачимо, що за фінансової підтримки очолюваного вчителем НТШ молоді історики не тільки реалізували свій творчий потенціал, але й здобували важливі кар'єрні сходинки. Наведене порівняння цілком підтверджує уперше висловлене Ігорем Гиричем спостереження, що М. Грушевському «вдавалося поєднувати, здавалося, непоєднуване – особисті наукові інтереси своїх учнів істориків-археографів та інтерес загальноархеографічної справи в цілому» [14, 84].

Про розуміння М. Грушевським пріоритетності побудови учнями кар'єри свідчать також його листи до вихованців, де він неодноразово піднімає цю тему. При цьому історик навіть важливі для нього справи громадського характеру беззастережно підпорядковує інтересам учнів. Про це, приміром, свідчить лист М. Грушевського до М. Кордуби. Попри те, що останній був одним з найактивніших дописувачів до бібліографічного відділу «Записок НТШ», а сам відділ рецензій вважався доволі проблемним під оглядом його наповнення та пошуку автури, голова Товариства все ж наголошує учневі: «Тепер Ви мусите учитися до докторату, тож ніяких поручень що до рецензії Вам не даю; зробіть поперед всего з тим кінець» [4, 117].

А як виглядала справа з визначенням тем наукових праць для тих учнів, котрі не були щільно заангажовані в діяльність АК НТШ? Тут впевнено можемо говорити, що ініціаторами визначення дослідницьких напрямків виступали самі молоді історики, котрі просили вчителя оформити у науковому ключі їхні творчі захоплення. Наведемо декілька прикладів. Так, у випадку з Меланією Бордун М. Грушевський взяв до уваги той факт, що молода дослідниця була донькою греко-католицького священика. Тож історик дав їй для опрацювання малознану на той час проблематику соціокультурної історії української духовної еліти XVIII ст. У підсумку постала стаття про щоденні практики парафіяльних священиків Львівської єпархії в другій половині XVIII ст., яку М. Грушевський особисто зреферував на засіданні Історично-філософської секції НТШ у травні 1912 р. Після врахування авторкою критичних зауважень, стаття врешті вийшла друком у двох томах «Записок» Товариства. Авторська примітка до публікації інформувала читача, що праця постала «з історичного семінара проф. Грушевського в львівському університеті» [15, 39]. На підставі цієї публікації молода дослідниця в 1913 р. стала звичайним членом НТШ.

Іншим прикладом є Олександр Сушко, який отримав міждисциплінарну за своїм характером тему наукової роботи – життя та діяльність Бенедикта Гербеста, що була далекою від тогочасних інтересів самого М. Грушевського. Як свідчать листи О. Сушка до М. Грушевського, і наступні свої історико-літературні студії молодий дослідник також готував під його керівництвом, не втомлюючись дякувати «моєму особливому Добродієві» за постійну допомогу.

Ще один промовистий приклад – Микола Залізник. Після з'ясування інтересів учня, М. Грушевський консулював його з далеких від тогочасних своїх зацікавлень тем, а саме тогочасної системи державного устрою європейських країн, а також провідних напрямків теорії та методології історії в західноєвропейській історіографії кінця XIX – початку XX ст. Про те, що саме М. Грушевський порадив молодому колезі займатися такою проблематикою, свідчать його слова з листа до вчителя: «Ви перші подали мені сю думку [йшлося про дослідження сучасних світових федеративних держав – авт.] й я думав над сим, навіть приближений плян роботи собі уложив» [4, 94]. Свої праці з історіографічної тематики молодий дослідник неодноразово реферував на засіданнях Історично-філософської секції НТШ. Саме М. Залізник, добре володіючи європейськими мовами, за ініціативи вчителя на початку XX ст. спричинився до популяризації українською мовою інтелектуальних пропозицій тогочасних творців історіографічної моди (Г. Моно, В. Віндельбанда, Г. Ріккєрта, А. Берра, О. Лаппо-Данілевського та ін.), рецензуючи та перекладаючи їхні праці.

Зрештою, Зенон Кузеля, який вирішив зануритися в етнографію, також робив це під проводом переважаного власними науковими проектами вчителя. З листів молодого дослідника дізнаємося, що львівський професор порадив опрацьовувати історико-етнографічну проблематику, зокрема «казкові мотиви у Нестора». Зі згаданої тематики в «Записках НТШ» була опублікована розлога студія З. Кузеля «Угорський король Матвій Корвін в славянській устній словесности», а також численні огляди тогочасних етнографічних та історіографічних новинок. Дякуючи за постійну опіку, З. Кузеля писав: «Я не скриваю того цілком, що маю Вам багато до завдячення і що чую до Вас з початків велику пошану і довіре, не скриваю також, що Ваші слова і Ваша поміч задержали мене на тій дорозі, якою тепер ступаю [себто етнографії]» [9, 99].

Та й сам творець міфу про визиск молодших колег Степан Томашівський не мав підстав для нарікань, адже темою габілітаційної праці обрав проблему з далекого від тогочасних вчителевих інтересів XVIII століття – «Угорщина і Польща на початку XVIII в.». Цю роботу, як знаємо зі щоденника М. Грушевського, він захистив у 1911 р. головню дякуючи зусиллям учителя, що навіть був змушений через це відкласти потрібний для себе літній відпочинок. Подібна ситуація була і стосовно іншого критика М. Грушевського Івана Кревецького, якому керівник школи, відповідно до смаків молодого колеги, допомагав з опрацюванням теми докторату «Руська самооборона на галицько-угорському пограниччю 1848–1849 рр.».

Дискурс «визиску» також ніяк не узгоджується з тими численними свідченнями, що ми їх маємо стосовно докладених М. Грушевським зусиль по виданню праць своїх учнів. Промовистим прикладом тут є історія взаємин М. Грушевського з Богданом Бучинським, який помер у віці 23 років. Вражений втратою вихованця, М. Грушевський не шкодував часу для доопрацювання і реферування його найбільш підготовлених текстів на засіданнях секцій НТШ та УНТ, що відтак були надруковані на сторінках «Записок» цих українських товариств. Про вагомість вкладених М. Грушевським зусиль у доопрацювання незакінчених статей свого учня свідчить його редакторська примітка до «Студії з церковної унії»: «[...] Пок[ійний] наш співробітник Богдан Бучинський лишив в рукописи свою головну працю по історії унії, в кількох редакціях. Те, що друкуємо тепер – се останній начерк, найбільш загальний змістом, але не викінчений, писаний незвичайно нерозбірно. Чимало труду вложено в відчитанне і виладженне сього очерку, місцями зміст його приходилося відгадувати; але не хотілося лишити сеї останньої праці горячого адепта нашої науки неужитком. Титул доданий нами» [16, 21].

А як самі учні сприймали вчителеву допомогу? Тут можемо говорити про розуміння молодими істориками того факту, що саме вони «визискують» старшого колегу, зловживаючи своїми постійними проханнями. Добрим прикладом тут є уривок з листа згадуваного Олександра Сушка до М. Грушевського, який, як знаємо, мав непрості взаємини з учителем. Розуміючи масштабність вкладеної старшим колегою редакторської праці у покращення власного тексту, він писав: «Я вже зробив другу коректу з «Палінодії». Бачив я, бачив, кілько то праці мали при тім Високоповажний Пан Професор... Встидно мені та при тім подивляюся – і терпеливість і ту шалену працю [...]. За цінні уваги – сердечно дякую. Я прямо подивляю бистроту комбінацій Високоповажного Пана Професора» [4, 88]

Подібно до О. Сушка, й інші представники львівської школи не втомлювалися у різні способи висловлювати та демонструвати вдячність, добре усвідомлюючи значущість допомоги М. Грушевського. Так, практично кожна перша друкована праця початкуючих учених містила авторську примітку, де висловлювалися слова щирої подяки вчителю за сприяння. Для прикладу наведемо слова С. Томашівського, якими він закінчив передмову до своїх «Матеріялів до історії Галичини»: «Вкінці нехай міні буде вільно на сім місци зложити сердечну подяку Високоповажаному Професору Михайлу Грушевському за ініціативу, моральну підмогу та щирсердечну опіку; без того ся книжка ледви вийшла-б у світ» [17, VI]. Подібні слова бачимо також у передмові до тому матеріалів, що стосуються української козаччини, зібраних І. Крип'якевичем: «Випускаючи в світ сю збірку, почуваюся до обов'язку подякувати [...] проф. М. Грушевському, що давав мені поміч в уложенню актів...» [18, XI]. Дякує вчителю у примітці до своєї першої історичної студії також С. Рудницький: «Розвідка ся була предложена на історичнім семінарі проф. М. Грушевського в університеті Львівським. В[исокоповажному] п[ану] Професору складаю тут подяку за світлі ради, що дуже мені придалися при написанню сеї розвідки [19, 1]». Маємо всі підстави вважати наведені щойно слова не просто звичайним ритуалом учнівської чемності. Від такого розуміння висловленого застерігав, зокрема, Денис Коренець: «[...] Заяви признання і подяки, які подибуємо привсіх майже працях его учеників, не є пустою формальностию і актом куртоазії, а таки дійсно висловом правдивої вдячності, яка ему за его основні і цінні вказівки від них належиться» [20, 143].

Емоційні слова вдячності знаходимо також у листах молодих галицьких істориків до вчителя. Так, просить прийняти «сердечну подяку за велику прихильність тепер знов до мене показану» Д. Коренець, «зложеноє подяки, що лежить мені на серци» своїм обов'язком нерідко вважав М. Кордуба, «дуже глибоку і сердечну подяку» складав В. Гарасимчук, раз у раз «від серця дякує» вчителю С. Томашівський, за «тепле відношення до мене, а також за щирість» дякує і М. Залізняк. Подібними висловами подяки рясніють листи багатьох учнів до М. Грушевського.

Додамо, що М. Грушевський допомагав учням у вирішенні не лише суто фахових, але й багатьох особистих проблем, нерідко власним коштом. Промовистим прикладом тут є ситуація з арештом згадуваного Миколи Залізняка за участь у студентських заворушеннях на Львівському університеті в 1910 р. Будучи заарештованим разом зі своїми українськими колегами у справі відомій як «Процес 101», М. Залізняк невдовзі опинився у в'язниці практично сам: відірваний від родини, він не мав поряд нікого з близьких, хто б міг викупити бранця на волю. Тож саме М. Грушевський витягнув учня із в'язниці, внісши за нього визначену судом заставу у розмірі 20 тисяч корон – доволі значну, як на ті часи, суму.

Насамкінець відзначимо, що незважаючи на безсумнівне інтелектуальне лідерство, М. Грушевський подекуди потребував партнерства своїх учнів також у суто наукових справах. Тож він не соромився звертатися до молодших колег із проханнями в тій чи іншій справі. Як вони відбирали такі прохання? Іван Шпитковський, приміром, на прохання вчителя відповів: «[...] Кожда просьба Високоповажаного Пана Професора, як Шановного та Дорогого Мого Учителя-Професора єсть для мене найвисшим приказом, якого я не можу не сповнити...» [4, 92]. Інший приклад стосується неодноразово згадуваного Степана Томашівського. М. Грушевський, не володіючи угорською мовою, але визнаючи вагомість залучення створених на ній джерел до реконструкції українського минулого, звернувся по допомогу до нього при підготовці другого тому «Історії України-Руси». Підсумком їхньої співпраці, як читаємо у щоденнику вченого та в примітках до другого тому «Історії України-Руси», мала стати спільно видана джерельна збірка [21, 582].

**Висновки.** Таким чином, у світлі наведеної інформації теза про визиск М. Грушевським своїх львівських вихованців виглядає цілковитим нонсенсом. Переконані, що кожен молодий дослідник на початку творчого шляху хотів би зазнати такого «визиску» з боку наукового наставника. Більше того, маємо всі підстави твердити, що саме автор «Історії України-Руси» постає найбільш «визискуваною» стороною, адже безоплатно витрачав чимало власного часу та зусиль для досягнення ідеальної мети тогочасного українського наукового руху – підготовки молодих кадрів гуманітаріїв, що мали б прийти на зміну старшому поколінню. Зрештою, так і сталося, адже саме вихованці львівської історичної школи, а

потім і їхні учні задавали моду в українській соціогуманітаристиці – спочатку на материкових теренах, а згодом і в діаспорних осередках. Насамкінець відзначимо, що питання психологічного клімату українських наукових шкіл є важливою, але надалі малознаною проблемою сучасної історіографії.

### Список використаної літератури

1. Юркова О. Чи експлуатував Михайло Грушевський своїх учнів. *Михайло Грушевський – науковець і політик у контексті сучасності*. Київ, 2002. С.117–121.
2. Тельвак В., Педич В. Львівська історична школа Михайла Грушевського. Львів: Світ, 2016. 440 с.
3. Тельвак В., Педич В. Львівська історична школа Михайла Грушевського: комунікативна природа та психологічний клімат. *Історіографічні дослідження в Україні*. Вип. 25. К.: Інститут історії України, 2014. С. 26-53.
4. Грушевський М. С. *Щоденник (1902–1914 рр.): У двох томах*. Т. 2 (1908–1914) / Упоряд., вступна стаття, коментарі С. Панькова; науковий редактор І. Гирич. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2021. 544 с.
5. Тельвак В., Сабінський М. «Бої за Грушевського»: доба Української революції в дискусіях діаспорних інтелектуалів повоєнного двадцятиліття. *Etinak*. 2022. 1 (37). С. 100-109.
6. Сабінський М. Історична концепція Михайла Грушевського в осмисленні українських закордонних істориків повоєнного двадцятиліття. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. 2021. Вип. 8 (50). С. 273–288.
7. Сабінський М. Суспільно-політична діяльність Михайла Грушевського дореволюційної доби в рецепції української закордонної історіографії (1940-1965 рр.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. Вип. 39. Збірник наукових праць. 2022. С. 120-126.
8. Крупницький Б. Михайло Грушевський і його історична праця. *Грушевський М. Історія України-Руси*. Нью-Йорк: Книгоспілка, 1954. Т. 1. С. I-XXX.
9. Прищак О.У століття народин М. Грушевського. *Листи до приятелів*. 1966. № 5–7. С. 226–227.
10. Коваленко Л. А. Історіографія історії Української РСР від найдавніших часів до Великої Жовтневої соціалістичної революції. Київ, 1983. 118 с.
11. Колесник І. Мережева модель науки (новий проєкт української історіографії?). *Ейдос. Альманах теорії та історії істор. науки*. К., 2009. Вип. 4. С. 54-88.
12. Матеріали до історії української козаччини, видані під загальною редакцією Михайла Грушевського. Том 1. Документи по рік 1631, зібрав і видав Іван Крип'якевич (Жерела до історії України-Руси, видає археографічна комісія Наукового Товариства ім. Шевченка, т. XIII). Львів, 1908. 451 с.
13. Записка предложена археографічній комісії проф. Грушевським в справі видання корпусу матеріалів до історії козаччини *Хроніка НТШ*. 1905. Ч. 24. С. 12-21.
14. Гирич І. Б. Організація М. С. Грушевським археографічної роботи у львівський період життя й діяльності (1894–1914 рр.). *Український історичний журнал*. 1997. № 1. С. 79-86.
15. Бордун М. З життя українського духовенства Львівської єпархії в другій половині XVIII ст. *Записки НТШ*. 1912. Т. СІХ. С. 21-43.
16. Бучинський Б. Студії з історії церковної унії. *Записки НТШ*. Т. LXXXV. 1908. С.18- 27.
17. Томашівський С. Матеріяли до історії Галичини. Акти з р. 1648–1649. – Львів: З друкарні Наукового товариства імені Шевченка, 1898. Т. I. 322 с.
18. Крип'якевич І. Матеріяли до історії української козаччини. Львів: З друкарні Наукового товариства імені Шевченка, 1908. Т. I. Документи по рік 1631. – 421 с.
19. Рудницький С. Козацько-польська війна р. 1625. Історична розвідка. *Записки НТШ*. 1897. Т. XVII. С. 1-18.
20. Коренець Д. Ювілей науки. *Учитель*. 1906. Ч. 10. С. 138-143.
21. Грушевський М. Історія України-Руси. К.: Наукова думка, 1992. Т. 2. 583 с.

### References

1. Yurkova, O. (2002). Did Mykhailo Hrushevsky exploit his students. *Mykhailo Hrushevskiy – naukovets i polityk u konteksti suchasnosti [Mykhailo Hrushevskiy is a scientist and politician in the context of modernity]*, 117–121. (in Ukr.)
2. Telvak, V., Pedych, V. (2016). *Mykhailo Hrushevskiy Lviv Historical School*. Lviv. (in Ukr.)
3. Telvak, V., Pedych, V. (2014). *Mykhailo Hrushevsky Lviv Historical School: communicative nature*

- and psychological climate. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini [Historiographic research in Ukraine]*, 25, 26-53. (in Ukr.)
4. Hrushevskiy, M. S. (2021). *Shchodennyk (1902–1914 rr.): U dvokh tomakh. T. 2 (1908–1914) [Diary (1902-1914): In two volumes]*. Kyiv. (in Ukr.)
  5. Telvak, V., Sabinskyi M. (2022). «A Fight for Hrushevsky»: the era of the Ukrainian revolution in the discussions of diaspora intellectuals of the postwar years of XX century. *Eminak*, 1 (37), 100-109. (in Ukr.)
  6. Sabinskyi, M. (2021). Mykhailo Hrushevsky's historical concept in the understanding of Ukrainian foreign historians of the post-war twentyyear period. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii [Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University]*, 8/50, 273–288. (in Ukr.)
  7. Sabinskyi, M. (2022). The Socio-Political Activity of Mykhailo Hrushevsky of the Pre-Revolutionary Period in the Reception of Ukrainian Foreign Historiography (1940-1965). *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubyn'skoho. Serii: Istorii [Scientific Papers of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubyn'skyi State Pedagogical University. Series: History]*, 39, 120-126. (in Ukr.)
  8. Krupnytskyi, B. (1954). Mykhailo Hrushevskiy and his historical work. *Hrushevskiy M. Istorii Ukrainy-Rusy [Hrushevskiy M. History of Ukraine-Rus. New York: Book Society]*, Niu-York: Knyhospilka, vol. 1 I-XXX. (in Ukr.)
  9. Pritsak, O. (1966). In the century of the birth of M. Hrushevskiy. *Lysty do pryiateliv [Letters to friends]*, 5–7, 226–227. (in Ukr.)
  10. Kovalenko, L. A. (1983). *Historiography of the history of the Ukrainian SSR from the earliest times to the Great October Socialist Revolution*. Kyiv. (in Ukr.)
  11. Kolesnyk, I. (2009). The network model of science (a new project of Ukrainian historiography?). *Eidos. Almanakh teorii ta istorii istorychnoi nauky [Eidos. Almanac on Theory and History of Historical Science]*, 4, 54-88. (in Ukr.)
  12. (1908). *Materials on the history of the Ukrainian Cossacks, published under the general editorship of Mykhailo Hrushevskiy. Volume 1. Documents up to the year 1631, collected and published by Ivan Krypyakevich (Sources for the history of Ukraine-Rus, published by the archeographic commission of the Shevchenko Scientific Society, vol. XIII)*. Lviv. (in Ukr.)
  13. Hrushevskiy, M. (1905). The note was presented to the archeographic commission of prof. Hrushevsky in the matter of publication of the corpus of materials on the history of the Cossacks. *Khronika NTSh [Chronicle of SSS]*, 24, 12-21. (in Ukr.)
  14. Hyrych, I. B. (1997). The organization of archeographic work by M. S. Hrushevskiy during the Lviv period of life and activity (1894–1914). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal [Ukrainian historical journal]*, 1, 79-86. (in Ukr.)
  15. Bordun, M. (1912). From the life of the Ukrainian clergy of the Lviv Diocese in the second half of the 18th century. *Zapysky NTSz [Notes of SSS]*, CIX, 21-43. (in Ukr.)
  16. Buchynskiy, B. (1908). Studies on the history of the church union. *Zapysky NTSz [Notes of SSS]*, LXXXV, 18-27. (in Ukr.)
  17. Tomashivskiy, S. (1898). *Materials for the history of Galicia. Acts from 1648–1649*. Lviv. (in Ukr.)
  18. Krypyakevich, I. (1908). *Materials for the history of Ukrainian Cossacks*. Lviv. (in Ukr.)
  19. Rudnytskyi, S. (1897). Cossack-Polish war of 1625. Historical study. *Zapysky NTSz [Notes of SSS]*, XVII, 1-18. (in Ukr.)
  20. Korenets, D. (1906). Jubilee of science. *Uchytel [Teacher]*, 10, 138-143. (in Ukr.)
  21. Hrushevskiy M. (1992). *History of Ukraine-Russia*. Kyiv, vol. 2. (in Ukr.)

**TELVAK Vitalii**, Doctor of Historical Sciences, Professor at Department of World History and Special Historical Disciplines, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University,  
e-mail: telvak1@yahoo.com,

**PEDYCH Vasyl**, Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History), Docent at Department of Social Sciences, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,  
e-mail: pedychwasyl@gmail.com

## DID M. HRUSHEVSKY TAKE ADVANTAGE OF HIS LVIV STUDENTS? ATTEMPT TO DECONSTRUCT HISTORIOGRAPHIC MYTH

**Abstract. Introduction.** *One of the most enduring historiographical stereotypes associated with M. Hrushevsky concerns the attitude of the historian towards his younger colleagues – his students in Lviv and Kyiv. The scientific fruitfulness of the author of the «History of Ukraine-Rus», unprecedented in Ukrainian culture, was explained by contemporaries first, and later by historiographers of the 20th century, as the result of considerable help from Hrushevsky's students. The nature of this aid – voluntary or coercive – has been debated for more than a century by sympathizers and opponents of the historical ideology and socio-political practice of the Great Ukrainian. In our research, we will try to consider the mentioned problem on the example of the Lviv School of Ukrainian Studies and reproduce the nature of creative cooperation between the teacher and his Galician students.*

**The article aims** to clarify the problem of cooperation between M. Hrushevsky and his Lviv students in the general context of the psychological climate of the Galician school of Ukrainian studies.

**Results.** *In the light of the given information, the thesis about M. Hrushevsky's exploitation of his Lviv pupils looks like complete nonsense. Moreover, we have every reason to say that it is the author of the «History of Ukraine-Rus» who appears to be the most «exploited» party, because he spent a lot of his own time and effort free of charge to achieve the ideal goal of the Ukrainian scientific movement of that time – the training of young humanitarians who were to come instead of the older generation. In the end, this is what happened, because it was the students of the Lviv historical school, and later their students, who set the trend in Ukrainian socio-humanitarianism – first on the mainland, and later in diaspora centers.*

**Originality.** *The article specifically deconstructs the historiographical myth about M. Hrushevsky's exploitation of his Lviv students for the first time.*

**Conclusion.** *It should be noted that the issue of the psychological climate of Ukrainian scientific schools is an important, but still little-known problem of modern historiography.*

**Keywords:** *M. Hrushevskyi, Lviv historical school, psychological climate, exploitation, assistance.*

Одержано редакцією 8.11.2022  
Прийнято до публікації 12.12.2022